

Kur' anda Lokman (A.S.) ve Çocuk Eğitimi

Rıfat Oral

L

okman (a.s), halk arasında Lokman Hekim olarak bilinen kişidir. İslami kaynaklara göre o doktor olmaktan daha çok iyi bir eğitmen ve sosyologdur. Özellikle aile ve çocuk eğitimi konusundaki görüşleri ve sözleri asırlar boyu insanlara rehber olmuştur. Bu yüzden ona Lokman el-Hakim (bilge, arif) demek daha doğru olur.

Lokman suresi ile bu zati yeniden gündeme getirir.

İnsanları güçlü yönleriyle tanıtan bu kitab Lokman el-Hakimin çocuk eğitimi yönünü ön plana çıkartır. Hadis ve Eserlerde yine onun eğitim ve sosyolog yönü görülür.

LOKMAN EL-HAKİM KİMDİR?

Kur'anda Lokman el-Hakimin kimliği ile ilgili fazla bilgi bulunmamaktadır. Ancak bazı hadis ve eserlerde çeşitli bilgilere rastlanmaktadır. Bu rivayetlerin bir kısmı zayıf olmasına rağmen diğer sahih rivayetlerle kuvvetlenmektedir. Kaynaklara göre Lokman el-Hakim İsrailoğulları arasında yaşamış ve sözü geçen bir insandır⁽¹⁾. İleri görüşlü ve sağlam bir kişiliğe sahip olan Lokman (a.s)'ın peygamber olmasında ihtilaf edilmiştir. İbn Abbas, Mücahid, Katade ve Said b. Müseyyeb gibi çoğunluğa göre o peygamber değildir ve kendisine sadece hikmet gücü verilmiştir⁽²⁾. İkrime ve Leys'e göre ise o bir peygamberdir ve kendisine verilen hikmet ise nübüvettir⁽³⁾. Çoğunluğun görüşü tercih edilmektedir.

İbn İshak'dan gelen rivayetlere göre, Araplar Lokman el-Hakimi tanıyorlardı. Peygamberimiz (sav) Mekkeye gelen yabancılara da İslamı anlatırdı. Bu kişilerden biri de Süveyd b. Samit idi. Süveyd ona; "Herhalde senin yanındakiler, benim yanındaki gibi"

deyince Peygamberimiz (sav) okumasını istedi. Okuması bitince Peygamberimiz (sav): "Bunlar güzel, ancak bendekiler daha güzel" dedi ve Kur'andan bazı yerler okudu. Bunlar Süveydin hoşuna gitti ve Medine'ye geri döndü. Süveydin okudukları "Mecelletü'l-Lokman" (Lokman Divanı, külliyyatı) idi ve Araplar arasında yaygındı⁽⁴⁾ Peygamberimizde Lokman el-Hakimi çeşitli hadislerinde medhmetmektedir.

LOKMAN EL-HAKİME VERİLEN HİKMET NEDİR?

Hikmet kavramı İslami literatürde çok önemli bir yer tutar:

a) Allahın isimlerinden biri el-Hakimdir. Yaklaşık yüz ayette bu isim Aziz, Alim, Habir, Tevvab, Vasi ilim ve sıfatlarıyla beraber zikredilir.

b) Kuranın sıfatlarından biri de el-Hakimdir⁽⁵⁾.

c) Peygamberde iki ayrı vahy göze çarpar. Kitap ve Hikmet... Peygamber kendisine nazil olan kitap ve hikmeti insanlara öğretmek zorundadır⁽⁶⁾. Ayetlerde geçen Hikmet kavramını peygamberlerin kitabı uygularken yaptığı açıklama, yorumlar ve bunların tatbikatından oluşan sünnet şeklinde anlamak en doğru olanıdır⁽⁷⁾.

d) İnsanları İslama davet ederken güzel öğüt ve hikmet unsurlarını kullanmak çok önemlidir⁽⁸⁾.

e) Aile eğitiminde Kur'an ve hikmete önem verilmelidir⁽⁹⁾.

f) Kendisine hikmet verilen insan çok şanslıdır ve bir çok hayırlara nail olması sözkonusudur⁽¹⁰⁾.

g) Hikmet kavramı; doğru düşünce yada doğru düşünme kabiliyeti şeklinde tanımlanabilir. Buda ancak vahy ve aklın kavramı hakkında çeşitli yorumlar yapılmıştır. İbn Abbas ve Katadeye göre, dinde ileri görüşlü olmaktadır⁽¹¹⁾. Mücahide göre; akıl, fıkıh, sözünde isabetli olmaktadır⁽¹²⁾. İkrime ve Leys'e göre nübüvettir⁽¹³⁾. Daha öncede belirtildiği gibi Lokman el-Hakime verilen hikmet nübüvvet olmayıp doğru düşünce, akıl ve ileri görüşlü olmak gibi yeteneklerdir. Peygamberimiz (sav)'de kendisine sorulan bir soruyu cevaplarken; Lokmanın oğluna olan öğütlerini duymaz mısınız, kulak vermez misiniz" diye dikkatleri Lokman suresine ve Lokman el-Hakime çekmiştir⁽¹⁴⁾.

HİKMETİN SONUCU

Kuran, hikmetin insanlara şükretmeleri ve temiz olmaları için verildiğini belirtir. "Biz Lokmana hikmeti verdik ki Allaha şükret(sin)"⁽¹⁵⁾.

Hikmetin sonucu Allah'a şükür olmalıdır. Çünkü onunla insanlar doğruya, olayların gerisindeki gerçeğe ulaşırlar. Hakim kişi bunu insanlar arasında yayar ve öğretir. Kur'ana göre hikmet; eğitim, hukuk ve bilginin temelini oluşturur.

ÇOCUK VE "HİKMET" EĞİTİMİ

Çocuklar Allah'ın bize verdiği emanetlerdir. Bunların korunmasından da aile ve toplumlar

sorumludur. Gelecekte dünya ve ahirette saygın bir yerimizin olması nesillerin doğru eğitimine bağlıdır. Peygamberlerin de dua ve davetleri bu yöndedir.

Hz. İbrahim ve İsmail Kabenin yapımı anında şöyle dua ettiler:

“Rabbimiz, bizim soyumuzdan (insanlara) senin ayetlerini tebliğ edecek, vahyi ve hikmeti öğretecek, onları arındırıp temizliyecek bir peygamber gönder. Şüphesiz sen kudret ve hikmet sahibisin”⁽¹⁶⁾.

Hz. Zekeriyya Meryemin mabeddeki tertemiz halini görünce şöyle der:

“Ey Rabbim, bana temiz bir zürriyet bağışla, şüphesiz sen (her) duayı duyarsın”⁽¹⁷⁾.

Toplumların doğruluk önderleri peygamberler ve salih insanların temennileri dürüst nesillerin yetişmesidir ki, bunlar gelecekte toplumların yüz akı olacaklardır.

KUR’ANDA LOKMAN (A.S)İN TEMEL PRENSİPLERİ

Lokman suresi (12-19 arası ayetler) Lokman el-Hakimin eğitim ve toplumla ilgili görüşlerini özetlemiştir. Bu altın öğütlerde çocuk eğitiminde hikmet temeli ve bunlarla ilgili bazı prensipler ortaya çıkmaktadır. Bunları ayetler ışığında şu şekilde sıralamak mümkündür:

a) Şirk en büyük haksızlıktır b) Anne babaya saygı sınırlıdır. c) Allah’dan hiçbir şey gizlenemez d) Namaz güzelce kılınmalıdır e) Doğru her zaman savunulmalı ve kötülöklere karşı olunmalıdır. f) Musibetlere karşı sabredilmeli g) Her işde azimli olunmalı ğ) Kibirden sürekli kaçınılmalı h) Davranış ve konuşmalar dengeli olmalıdır.

Mekke’de İslama daveti imha etmek için her türlü entrikanın kullanıldığı dönemde bu sürenin nazil olması ve peygamberimizin; “Lokman ne diyor, duymuyor musunuz?” şeklindeki uyarıları bu sürenin ve anlaşılmasının önemini vurgulamaktadır. Kur’an’ın kendi uslubu ışığında bu temel esasların iyi anlaşılması gerekir:

a- Şirk en büyük haksızlıktır.

Allahu Teala buyurur ki: “Hani Lokman oğluna öğüt verirken şöyle demişti: -Yavrum, Allah’a şirk koşma! Muhakkakki şirk büyük bir haksızlıktır”⁽¹⁸⁾.

Bu ayette Lokman el-Hakimin oğluna karşı sıcak ve samimi davranışı görülmektedir. Eğitimde şefkat, güleryüz ve müsamaha çok önemlidir. Peygamberlerin davetlerinde ve konuşmalarında da bu yumuşaklık farkedilir. Peygamberimiz (sav) Uhud savaşında yerlerini terkeden ve daha sonra dağlara sığınan sahabeye hiç kızmamıştır⁽¹⁹⁾.

İlk öğretilmesi gereken şey, Allah’ın birliği ve şirkin tehlikesidir. Alemleri yaratan ve programlayan odur. Buna rağmen bir başkasını ilahlaştırmak şirk tir ve büyük haksızlıktır⁽²⁰⁾.

Çocuklara temel kavramlar iyi açıklanmalıdır. İlah,

Rab, İbadet ve Şirk gibi kavramlar peygamberin hayatlarından verilecek örneklerle anlatılmalıdır. Bu konuda kitap, dergi, çizgi film ve sinema unsurları çok iyi kullanılmalıdır.

Bu ayette Lokman el-Hakim “Şirk” kavramını yalın olarak zikretmiştir. Buda şirkin iman, ibadet ve tüm sosyal ilişkilerde geçerli olduğunu gösterir⁽²¹⁾.

b) Anne-Babaya saygı sınırı

14. ve 15. ayetlerde Lokman(a.s)ın sözlerine ara verilmekte ve Rabbimiz önemli bir açıklama yapmaktadır. Bu iki ayette anne ve babaya karşı davranış biçimi açıklanmaktadır. Şöyle ki:

“Biz insana anne ve babasına iyi davranmasını emrettik. Annesi onu nice zorluklara katlanarak taşıdı, süten kesilmesi de iki yıl sürdü. (Bu yüzden) bana ve anne-babama şükretmelisin. Dönüş yine banadır.”

“Ve eğer annen-baban bilmediğin konuda sana şirk koşmanı emrederlerse o ikisine itaat etme, (Ama) dünyada onlara yine de iyilikle davran ve benim yolunda olanlara tabi ol. Sonunda hepimiz bana döneceksiniz ve yaptıklarınızı haber vereceğim”⁽²²⁾.

Bu iki ayette çocuğun anne ve babasına karşı davranış biçimi ve sınırı çizilir.

1. Kur’anın birçok ayetinde Allah’a imanla birlikte anne-babaya itaat emredilir⁽²³⁾. Çünkü insanın yaratıcısı Allah ve varlık sebebi de anne-babasıdır. Bu yüzden onlara karşı müteşekkiri olunmalı ve öf bile denmemelidir. Süyfan b. Uyeyne der ki: Kim beş vakit namazdan sonra anne-babasına dua ederse şirk etmiş olur⁽²⁴⁾.

2. Ebeveyne itaat emrinden sonra anne ikinci defa özel olarak zikredilir. Çünkü onun çocuk üzerindeki hakkı daha fazladır. Hamilelik dönemi, doğum ve süt emzirme gibi sıkıntılar annenin hakkını artırmaktadır⁽²⁵⁾.

3. Çocuk anne ve babasının doğrularına itaat etmeli, yanlışların en büyüğü şirk ve günahı reddetmelidir. Çünkü Allah’a isyanı emreden hiç kimseye itaat edilmez. Bildiği ve bilmediği her konuda şirkten kaçınılmalı ve İslam dairesindeki yerini korumalıdır⁽²⁶⁾.

4. Anne-babaya şirk emretmesi halinde itaatın yasaklanmasına rağmen yine de dünyada onlara iyi davranılması emrediliyor. Onların nafakalarından ihtiyaç anında çocukları sorumludur⁽²⁷⁾.

5- Ayetin sonunda mutlaka İslam cemaatine tabi olmak ve ayrılmamak tavsiye ediliyor. Bu konuda titiz davranılması içinde ahiret hatırlatılıyor⁽²⁸⁾.

Bu iki ayetin Sa’d b. Ebi Vakkas veya Sa’d b. Malik hakkında nazil olduğu rivayet edilmektedir. Sad İslamı kabul edince annesi açlık grevine başlar ve eğer eski dinine dönmezse bir daha yemeyeceği ve içmeyeceğine yemin eder. Günler geçtiği halde Sad İslamdan dönmez ve derki: “Vallahi yüz canın olsa ve hepsi teker teker de ölse ben İslamı terketmem”. Onun bu kararlı tutumunu karşısında annesi açlık grevini terkeder⁽²⁹⁾.

Sözkonusu rivayetlerden Mekke döneminde anne ve babalarında İslamı terketmeleri için çocuklarına baskı yaptıkları anlaşılmaktadır. Ancak o dönemde hiçbir müslüman dinini terketmemiştir. Bu ayetler onları tasdik ve diğer müslümanları da irşad için nazil olmuştur.

c- Allah'tan hiçbir şey gizlenemez

Lokman (a.s.) der ki: "Yavrum, eğer yaptıkların bir hardal tanesi kadar (küçük) olsa ve bir kayanın içinde yada göklerde veya yerin derinliklerinde saklı bulunsa Allah onları yine ortaya çıkarır. Muhakkakki Allah latif (kadir) ve haberdar olandır"⁽³⁰⁾.

Bu ayette Lokman el-Hakim oğluna Allah'ın kudretini anlatabilmek için muşahhas bir örnek veriyor. Küçük bir tane kimsenin göremeyeceği ve bulamayacağı bir yerde de olsa Allah onu bilir ve ortaya çıkarır. Bu oğlunun -"Ey Babacığım, kimsenin görmediği bir yerde günah işlesem Allah onu nasıl bilebilir?..* şeklindeki soruya cevaptır"⁽³¹⁾.

Ayette ayrıca Allah'ın iki sıfatı görülmektedir. Latif ve Habir... Kur'anda her zaman beraber gelen bu iki kelimeden Latif, çok ince, bilinmez, her yere sızan ve herşeye gücü yeten manalarına gelmektedir"⁽³²⁾.

Bir insanın hareketlerini kontrol etmesi ve çift şahsiyetli olmaması Allah'ın gücünü iyi bilmesine ve tanınmasına bağlıdır.

d- Namaz dürtüst olarak kılınmalıdır/ e- Doğru olan şey her zaman savunulmalı ve kötülöklere karşı konulmalıdır/ f- Musibetlere karşı sabredilmeli ve her işde azimli olunmalıdır.

Lokman (a.s) der ki: "Ey Yavrum, Namazını dürtüst kıl, doğru olanı emret, kötüden vazgeçir ve musibetlere karşı sabırlı ol. İşte bunlar kararlı (ve azimli) olunması gereken işlerdendir"⁽³³⁾.

Lokman el-Hakim oğluna tevhibi ve Allah'ın gücünü anlattıktan sonra salih amel konusuna geçer ve onun üzerinde durur. Salih amel namazla başlar, namaz kılmayan salih insan olamaz. Kur'an-ı Kerim'de namaz sürekli imandan sonra zikredilir"⁽³⁴⁾.

Namazın devamında tebliğ emredilmektedir. Tebliğ; doğruyu savunmak, kötülöklere karşı olmaktır. İnsan namazla kendisini korur ve kemale erer, tebliğle de başkalarını korur ve kemale erdirir. İnsan sadece kendisinden değil ailesinden ve toplumundan da sorumludur"⁽³⁵⁾.

Namaz ve tebliğ sabır tavsiyesi takip eder. Sabır, kişiyi üzen ya da canını yakan şeylere karşı dayanmak demektir. Allah bu şekilde dayanıklı olanları sever"⁽³⁶⁾. İnsanın inancı ya da ibadetlerinden dolayı başına gelen musibetlere sabretmesi gerekir. İşte bütün bunlar kişinin müslüman olmadaki kararlılığını gösterir.

g- İnsanları küçümsemek ve kibirle yürümek büyük hatadır.

Lokman (a.s) der ki: "(Ey yavrum, insanları küçümseyerek yüzünü çevirme ve yeryüzünde kibirli

olarak yürüme. Şüphesiz Allah kendisini beğenen küstahları sevmez."⁽³⁷⁾.

Kur'an bize kibirli bir insanın yüzünü çiziyor ve sanki onu görür gibiyiz. İşte şimdi başkalarını küçümseyerek suratını çeviriyor ve sonra da sallana sallana gidiyor.

Kibrin sebebi kendini beğenmek ve başkalarını küçük görmektir. Halbuki ezanlardaki "Allahuekber" sözleri ile hiç bir güç ve insanın kibirlenmemesi esprisi hergün defalarca ilan edilmektedir. Allah alemlerin yaratıcısıdır.

Kibir sadece, kibirli davrananlara ve savaşta kafirlere karşı caizdir ve mübahtır. Allah katında en şerefli ve sevgili insan ise takvada kararlı ve sürekli olandır"⁽³⁸⁾.

h- Davranış ve konuşmada denge korunmalı

Lokman (a.s) der ki: "(Ey Yavrum,) Yürüyüşün ölçülü ve dengeli olsun, sesini de yükseltme. Şüphesiz seslerin en çirkini eşek anırmasıdır"⁽³⁹⁾.

İnsan bazen hızlı yürür ya da konuşur, bazen de yavaş yürür veya konuşur. Ayette yasaklanan ise duruma ve yere göre dengeyi korumamaktır. Dengesiz olarak yürüyen ve konuşan insanlar toplumu rahatsız ederler, normal hayatı bozarlar"⁽⁴⁰⁾.

Hz. Aişe bir kişinin hafif konuşmaktan neredeyse kırılacağını görünce; "buna ne oluyor?" dedi. Kendisine o kişi Kurradan (Kur'an-ı iyi bilen alimlerden) denilince Hz. Aişe: "Ömer karilerin başıydı ama, biraz hızlıca yürür, konuştuğunda duyurur ve vurduğunda acıttı"⁽⁴¹⁾.

SONUÇ

Lokman el-Hakim oğluna karşı şefkatle davranan, sürekli nasihat eden ve onun hareketlerinden sorumlu olduğu bilincini unutmayan ideal bir baba ve insan olarak asırlar boyu tanınmıştır. Kur'anın sesi ile kıyamete kadarda insanlar onu tanıyacaklardır. Önemli olan Lokman el-Hakimi dinlemek ve onun üzerinde durduğu konularla çocuk eğitimini temellendirmektir. İnanç, ibadet, iyilik ve ahlak duygularıyla büyüyen çocuklar gelecekte hepimizin gururu olacaklardır.

BİBLİYOGRAFYA

- Abdurrezzak, İbn Hüman es-San'ani (v. 212), Tefsiru'l-kur'an (1-47 Riyad 1410/1989)
- Ahmet b. Hanbel (v.241) ez-Zühd, Beyrut, 1403-1983; Müsned (1-67 Çağrı, İstanbul, Tarihsiz)
- Alusi, Ebu'l-Fazl Şihabuddin (v. 1280) Ruhul-Meani fi Tefsiri'l-Kur'ani'l-azim (1-15) Beyrut 1408/1987
- Begavi, Ebu Muhammed el-Hüseyn b. Mesud (v.516) Camiu's-Sahih (1-8) Riyad, 1409
- Buhari, Ebu Abdullah Muhammed b. İsmail (v. 256) Camiu's-Sahih (1-8) Çağrı, İstanbul, Tarihsiz.
- Fahreddin er-Razi (v. 606) et-Tefsiru'l-kebir (1-11) beyrut 1417/1997
- İbn Atiyye, Ebu Muhammed Abdulhak b. Galip el-Enudeli (v.546) et-Muharruru'l-Veciz (1-16) Kahire 1395-1975
- İbn Cerir et-Taberi, Ebu Cafer Muhammed (v. 310) Camiu'l-Beyan fi Te'vili'l-Kur'an (1-12) Beyrut 1412-1992

İbn Ebi Şeybe, Ebu Bekir Abdullah b. Muhammed (v. 235) el-Musannef fi'l-Ehadis ve'l-Asar (1-7) Beyrut 1409/1989

İbn Kesir, Ebu'l-Feda (v. 774) es-Siret'ün-Nebeviyye (1-2) Beyrut, Tarihsiz.

İbnu'l Cevzi, Ebu'l-Ferec Cemaluddin Abdurrahman b. Ali b. Muhammed (v. 597) Zadü'l-Mesir (1-9) Beyrut 1404-1984

İbnu'l Esir, Ebu'l-Hasen Ali b. Muhammed el-Cezeri (v. 630) Üsdü'l-Gabe fi Marifeti's-Sahabe (1-7) Kahire 1970

Kasimi, Muhammed Celaluddin (v. 1332/1914) Mehasinu't-Tevil (1-7) Beyrut 1398-1978

Kurtubi, Ebu Abdullah Muhammed el-Ensari (v. 671) el-Camiu'l-Ahkami'l-Kur'an (1-227 Beyrut 1407/1987

Meragi, Ahmed Mustafa (1364/1945) et-Tefsir (1-30) Mısır 1394/1974
Ragib el-Isfehani, Hüseyin b. Muhammed (v. 502) el-Müfredat fi Garibi'l-Kuran, İstanbul, 1986

Suyuti, Abdurrahman Celaleddin (v. 911) ed-Dürü'l-mensur fi-Tefsiri'l-Me'sur (1-8) Beyrut 1403/1983

Taberani, Ebu'l-Kasım Süleyman b. Ahmed (v. 360) el-Mücemu'l-Kebir (1-25) Kahire, Tarihsiz.

Tahir b. Aşur, Muhammed (v. 1393/1973) et-Tahrir ve't-Tenvir (1-30) Tunus, Tarihsiz

Zemaşeri, Ebu'l-Kasım Carullah Mahmud b. Ömer b. Muhammed (v. 538) el-Keşşaf an Hakaiki Kavamizi't-Tenzil ve Uyuni'l-Akavil fi vucuhit't-Tenzil (1-4) Beyrut 1415/1995

DİPNOTLAR

- 1) İbn Cerir et-Taberi, Camiu'l-Beyan X.208 No:28082 (Zayıf); Ahmed b. Hanbel, ez-Zühd s.64 (zayıf); İbn Ebi Şeybe, el-Musannef VII, 73 (zayıf)
- 2) Abdurrezzak, Tefsiru'l-Kuran II, 105 (Sahih); İbn Cerir X, 208 No: 28078 (Sahih), 28083 (Zayıf), 28084, Zayıf).
- 3) İbn Cerir X, 209, No: 28091 (Sahih, İbn Ebi Hatem (Suyuti, ed-Dürü'l-Mensur VI, 511-512)
- 4) İbn Kesir, es-Siret'ün-Nebeviyye I, 332; İbnu'l-Esir, Üsdü'l-Gabe II, 489
- 5) bkz. Yasin 36/1, Lokman 3161
- 6) bkz. Bakara 2/151-231, Al-i İmran, 3/48, Nisa 4/54-113, İsra 16/39
- 7) Kurtubi, el-Camiu'l-Beyan, II, 131
- 8) bkz. Nahl, 16/125
- 9) bkz. Ahzab, 33/34
- 10) bkz. Bakara, 2/269
- 11) İbn Cerir, X, 208 No: 28078 (Sahih; İbn Atiyye, el-Muharrar, XIII, 12; İbn Ebi Hatim (Suyuti VI, 511)
- 12) Abdurrezzak, Tefsiru'l-Kuran II, 105 (Sahih); İbn Cerir X, 208 No: 28082 (Zayıf)
- 13) İbn Ebi Hatim (Suyuti VI, 511-512)
- 14) Buhari, "Enbiya_ -41, "Tefsiru'l-Kuran" 31; Ahmed b. Hanbel, Müsned I, 424-444
- 15) Lokman, 31/12
- 16) Bakara, 2/129
- 17) Al-i İmran, 3/38
- 18) Lokman, 31/13
- 19) Al-i İmran, 3/159
- 20) Fahreddin er-Razi, et-Tefsiru'l-Kebir IX, 120
- 21) Tahir b. Aşur, et-Tahrir ve't-Tenvir XXI, 154
- 22) Lokman, 31/14-15
- 23) bkz. Bakara, 2/83, Nisa 4/36, 62, En'am 6/151, İsra 17/23
- 24) Begavi, Mealimu't-Tenzil, VI, 287
- 25) İbnu'l-Cevzi-Zadu'l-Mead VI, 319
- 26) Alusi, Ruhu'l-Meani, XI, 87, İbn Atiyye XIII, 15
- 27) Kurtubi, XIV, 66
- 28) Zemaşeri, el-Keşşaf, III, 479
- 29) İbn Cerir, IX, 211; İbn Asakir, İbn Merduye (Suyuti IV, 521-522)
- 30) Lokman, 31/16
- 31) Begavi, VI, 288; Kurtubi, XIV, 67
- 32) Ragib el-Isfehani, el-Müfredat s. 679; Zemaşeri, el-Keşşaf III, 480
- 33) Lokman, 31/17
- 34) Fahreddin er-Razi IX, 121, Tahir b. Aşur, XXI, 165
- 35) Alusi, XI, 89
- 36) bkz. Bakara, 2/153, 249; Al-i İmran, 3/142, 146; Enbiya, 21/85; Ahzab, 33635
- 37) Lokman, 31/18
- 38) bkz. Hucurat, 49/13; Tevbe 9/4-7
- 39) Lokman, 31/19
- 40) Kasimi, Mehasinu't-Tevil, XII/202; Alusi, XI, 91; Kurtubi, XIV, 72
- 41) Meragi-et-Tefsir, XXI, 86.